

septem Diaconi, modo electione, modo praesentatione, ut contingit in quibusdam locis. Et respectu Matrimonii talia, vel talia impedimenta ad illius invaliditatem; cum hoc iure positivo fit indudum. Patet igitur quod varietati quam pati possunt canones disciplinae quoad circumstantias loci, temporis, personarum, non sint subiecti etiam canones fidei & morum, utpote qui pertineant ad Decalogum, idest ad legem naturalem, ita ut ubique terrarum, & gentium ab omnibus generatim sint admittendi.

Colligitur 3. canones fidei & morum sic invariabiles esse quoad substantiam, ut nunquam factum sit in illis variationem contingit, nisi circa expressiones. Et ratio est; quia doctrina fidei & morum non recipit Ecclesia ab hominum documentis, sicut humanae scientiae, v. g. Physica quae mutatur secundum varia quae nobis obijciuntur phenomenorum experimenta; verum doctrinam fidei & morum recipit Ecclesia a Deo revelante, cujus infinitae sapientiae nulla nova cognitio advenire potest: Et cum sit immutabilis, nequit suis semel revelatis contradicere; ac ideo canones posteriores fidei & morum possunt quidem priores explicare, minime vero prioribus derogare. Sic ex. c. unitas Personarum in divinis, quae ante Synodum Nicenam exponebatur, quod Personae essent quid unum, post eandem Synodum, quod Personae essent substantiales &c.

Colligitur 4. canones pariter disciplinae, prout habent explicare canones fidei, vel morum, cum ex hac parte spectent ad jus naturale, esse profus invariabiles, & solum variabiles esse posse quoad modum, quo vel fidei exercitium determinant; vel praecipua Decalogi applicat ad praxim; dum ex hoc capite pertinent ad jus seu ad legem positivam. Sic canones quibus Ecclesia statuit solemnitatem Festorum, jejuniorum austerita-

tem &c. ea parte qua praecipunt pietatem erga Deum, vel sobrietatem in nobis ipsis, quia secundum tale munus pertinent ad jus naturale, variari nequeunt; variari quidem valent quoad modum celebrandi festi, vel jejunia observandi; quia secundum talem respectum spectant ad jus positivum.

Nota I. Canones disciplinae, etiam ex illa parte qua variabiles sunt, variandi non sunt nisi publica Ecclesiae auctoritate, quae vel etiam mutationem statuat, vel iustis de causis permittat, minime vero auctoritate privata; quia nulla lex auctoritate privata mutari potest.

Nota II. Canones disciplinae tamdiu valere seu permanere in suo vigore, quamdiu Ecclesia statuit novas penas, vel statutas innovat contra inobedientes, vel aliquid aliud adhibet ut vigorem eorum tueatur. Quare canones antiqui quibus disciplina Monastica, & Cleri reformatio statuitur circa ea quae spectant ad substantiam votorum & essentiam Clericatus, nunc quoque suum habent vigorem; cum Tridentina Synodus antiquos canones innovaverit.

Nota III. Tunc canones disciplinae vigere desinunt, quando Ecclesia contrariam legem statuit, aut usum contrarium non obstitendo permittit; quia tunc aut mutationem decernit, aut saltem eam tolerat. Sic praecipuum recipiendi quater in anno Eucharistiam, mutatum est a Concilio Lateranensi can. *Omnes virique sexus* in praecipuum sumendi semel in anno. Sic jejunium non amplius viget in sanguine, sicuti quando fiebat hora tertia post meridiem, nec fiebat cenula quae nunc permittitur vespere, & concessio seu prandium circa meridiem. Et hoc permittitur in Religionibus etiam strictioribus. Sic poenitentiae peccatoribus olim per canones injungenda, Ecclesia permittente, ad prudentiam Confessarii relinquitur. Sic &c.

TRACTATUS

De usu juris canonici & civilis, & de vero usu Casuistarum.

DE JURE CANONICO.

S. I.

Quid sit Jus Canonicum.

JUS Canonicum idem latine sonat ac regula ex cap. can. dist. 3. & talis nomine significantur leges ecclesiasticae ad divinum cultum & ad supernaturalem finem pro animarum salute ordinatae. Jus Canonicum aliud est scriptum, quod continetur in corpore Juris canonici; & est illud, quod proprie solet appellari jus canonicum, & fertur ab Ecclesiastico legislatore, qui plerumque leges suas per scripturam promulgare solet. Aliud non scriptum, & hoc est consuetudo quae longo usu firmata non levis aetate, seu jus scriptum vim habet obligandi.

Canon scriptus generice acceptus dividitur in canonem specificum sumptum, seu in significatione minus ampla, in decretum, in epistolam, in Decretalem, in dogma, in mandatum, in interdictum & sanctionem. Haec divisio fertur a Glossa in Decreto Gratiani dist. 3. v. *Omnes*. Nomen canonis specificum sumptum, seu in significatione minus ampla intelligitur Constitutio, seu lex edita a Concilio generali. Decretum etiam specificum sumptum est Constitutio edita a Summo Pontifice nulla praecedente alicujus consultatione. Epistola Decretalis dicitur Constitutio facta a Summo Pontifice ad consultationem alterius scripto transmissa & publicata. Dogma est Constitutio doctrinalis circa fidem; mandatum Constitutio circa mores; Interdictum Constitutio alicui prohibens, nulla certa pena pro transgressoribus imposita. Sanctio tandem per quam alicui prohibetur, ut simul adiciatur aliqua pena transgressorii. Omnes haec Constitutionum species aliquando veniunt & confunduntur sub uno eodemque canonis nomine. Canon denique alius dicitur extravagans, alius inclusus in corpore juris; hic dicitur omnis Constitutio, quae reposta est in voluminibus componentibus corpus juris canonici. Canon extravagans vocatur ea Constitutio, quae nondum posita est in dictis voluminibus; sed quasi extravagatur, quales sunt Constitutiones Summorum Pontificum editae post compilationem totius juris Canonici; quod nomen adhuc retinet quaedam

Constitutiones, quae component librum Extravagantium intra corpus juris; quia tale nomen habuerunt, antequam eidem corpori adnecterentur.

Corpus Juris Canonici est Collectio canonum illorum seu regularum quibus Christiani diriguntur vel ad divinum cultum exercendum, vel ad eorum supernaturalem finem assequendum. Corpus Juris canonici aliud est antiquum, aliud novum, aliud novissimum; & illud dividitur in commune omnibus Christianis, & in particulare alicui nationi seu Genti. Corpus juris canonici antiqui illud est, in quo per varios auctores canones collecti sunt, quibus Ecclesia prioribus saeculis per obliuiscendum annos usa est; & hoc constat variis Canonibus Apostolorum, nempe Conciliorum & Pontificum. Canones Apostolorum sunt nonnulla praecipua, quae Apostoli Episcopis & Presbyteris ad animarum curam, Ecclesiarumque gubernationem generatim pertinentia tradiderunt, quae longo tempore hominum memoria conservata tandem scriptis consignata sunt, licet auctore ac tempore incertis. Unde nati sunt Canones Apostolici seu Constitutiones Apostolicae, quae S. Clementi Papae attribuantur, tametsi eorum Apostolicorum Canonum auctoritas non sit omni exceptione major; quandoquidem diversa diversis temporibus illis additamentis apposta sunt. Canones antiqui Conciliorum si sunt qui in pluribus Conciliis priorum temporum editi fuerunt. Prioribus enim saeculis plurimum Civitatum Episcopi nonnumquam ad decidendas causas majoris momenti simul convenire, quorum Congregationis Concilia vocabantur. Haec tamen tribus prioribus saeculis ob aetis persecutionem variis agebantur; nonnulla tamen etiam ex distictissimis illis temporibus ad nostram notitiam pervenerunt, veluti Concilia sub Victore Papa habita de Palsehae controversia; & Carthagenense sub Agrippina Episcopo, cujus meminit Cyprianus Episcopus 71. & alia plura; dum toties tales Concilia haberentur quoties commoedum foret potant. Verum ex quos sub Magno Constantino pax Ecclesiae reddita fuit; frequentius ac meliori ordine facti fuerunt Episcoporum Conventus: sub ipso Constantino imperio celebratae fuerunt Ancyranum in Galatia anno 324; Neocaesareae in Pontico, quae sunt eorum, quo-

rum canones sperant, antiquissima Concilia. Eiusdem Imperatoris auspiciis coactum fuit anno 325. Nicæa in Bithynia Concilium Oecumenicum primum, ad quod omnes Episcopi Orbis convenere. Nicænam secuta sunt tria particularia, scilicet Antiochenum anno 341. Laodicense in Phrygia anno 370. & anno 371. Gangrense in Paphlagonia, quorum canones maximi habebantur. Tandem anno 381. habitum fuit Constantinopoli Oecumenicum secundum.

Horum septem Conciliorum, nempe duorum Universalium & quinque particularium canones in unum corpus collecti sunt, quod appellatum fuit *codex canonum Ecclesie Universalis*, quod constat alium fuisse Concilium Chalcedonense, cuius canon primus generatim comprobatur. Huic Codici accesserunt canones Concilii Ephesini Oecumenici tertii habiti anno 430. & Chalcedonensis Oecumenici quarti celebrati anno 440. Item Canones 50. Apostolorum, & Canones Concilii Sardicenis celebrati anno 347. a pluribus Ecclesiis pro continuatione Concilii Nicæni, adjecti fuerunt huic Codici.

Omnes isti canones græca lingua concepti fuerunt. Verum in Ecclesia Occidentali retenta fuit antiqua versio latina, cuius auctor incertus est. Hæc versio compilatio adhibita fuit in Concilio Chalcedonensi in Ecclesia Romana utque ad subsequens sæculum, nec per Galliam & Germaniam utque ad sæculum nonum aliam compilationem noverunt. Denique Dionysius dicitur Exiguus, qui anno 530. Romæ vixit, novam versionem, eamque multo fideliorum adornavit, cui addidit omnia, quæ tunc temporis in Græco Codice continebantur, nempe 50. Canones Apostolorum, Canones Conciliorum Chalcedonensis, Sardicenis, Carthaginensis & nonnullorum aliorum, quæ habita fuerunt in Africa. Item collegit idem Dionysius Decretales Epistolam Pontificam, idest a Syricio, qui obiit anno 398. usque ad Anastasium I. qui obiit anno 498. Appellabantur enim *Decretales Epistolæ*, quibus Pontifices ab Episcopis consulti decidebant momenta disciplinæ, quæ Canonum loco habebantur, non secus ac Græci his æquiparabant Decretales Dionysii Alexandrini, Gregorii Thaumaturgi, Basilii Magni ad Amphilochem Epistolæ.

Autoritas Compilationis Dionysianæ tantæ fuit æstimationis, ut Ecclesia Romana ea deinceps semper uteretur, ut hæc *Compilatio* utque ad Caroli Magni tempora etiam in Gallia sola agnita fuit. Exiit in Ecclesia Africana Codex Canonum collectus maxima ex parte ex Conciliis habitis tempore S. Augustini. Quod fecit Romæ Dionysius Exiguus, hoc idem præstitit in Hispania Martinus Bracarensis Episcopus, qui floruit anno 570. cum hic *Compilationem* Canonum ediderit secundum Orientales, qui-

bus nonnullos canones adunxit Conciliorum, quæ habita fuerunt in Hispania. Hæc pauca præcepta quæ Jus antiquum appellantur, univèrse Catholicæ Ecclesie per octo sæcula factis fuerunt.

Jus Canonium antiquum non aliter citari solet quam citantur Patres aut Concilia et quibus extrinsecum est; puta si citandus sit canon Concilii Neocæsarensis, vel Syricius Papa de Diaconis non ordinandis ante annum trigésimum inceptum, sic loquitur illa citantur *Concilii Neocæsar. canon. 2. Syrici. epistola 1. quæ duo reperiantur in Dionysii Exigui Collectione.*

Corpus juris canonici novum illud est, quo hodie Scholæ & Forum utuntur; & collectio juris canonici novi habetur in volumine quod corpus canonium nuncupatur. Hoc autem corpus canonium constat Decreto Gratiani, quinque libris Decretalium, sexto Decretalium, Clementinis, Extravagantibus Joannis XXII. & Extravagantibus communibus.

Decretum Gratiani dicitur volumen a Gratiano Monacho Ordinis S. Benedicti compilatum, cui Operi doctas Glossas nonnulli addiderunt. Continet hoc volumen præter Decreta Conciliorum & Summorum Pontificum, quæ vim canonis habent, plurima alia vel ex SS. Patribus vel ex aliis Interpretum fragmentis, vel etiam ex iure civili perita; unde orta est controversia inter Doctores, non omnia translata in hoc volumen canon censeri debeant.

Decretum hoc Gratiani dividitur in tres partes, quarum prima continet 101. distinctiones in plures canones seu capita excepta qu. 3. caul. 33. quæ continet tractatum de penitentia in 7. distinctiones per canones seu capita divisum. Denique tertia pars Decreti continet quinque distinctiones divisas in canones seu capita agentia de consecratione.

Secunda pars corporis Juris Canonici est volumen Decretalium, quæ dicuntur Gregorii IX. quia illius iusto collectæ sunt ex variis Receptis, Constitutionibus summorum Pontificum, Conciliorum Decretis per S. Raymondum de Pennafort Ordinis Prædicatorum Cappellanus, & Penitentiarium eiusdem Pontificis, cuius voluminis Glossator est Bernardus Parmensis. Dividitur autem in quinque libros continentes Titulos & capita, in quorum primo agitur de Ministris Ecclesie eorumque electione, ordinatione, officii usque ad Titulum 34. ac deinde sub finem eiusdem libri subnectuntur principia iudiciorum. In secundo libro agitur de iure, quod præcipue est ius iudiciale. In tertio libro de Clericis, necnon de quibusdam, quæ sunt Clericis laicisque communia. In quarto de Sponsalibus & Matrimonio. In quinto de criminibus & penis. Quæ omnia breviter indicantur veteri illo versiculo quinque vocibus constan-

te, quæ totidem libris Decretalium correspondunt.

Judex, Judicium, Clerus, Sponsalia, Crimen.

Tertia pars corporis Juris Canonici est Sextus Decretalium iusto Bonifacii VIII. completus opera & studio Guillelmi Archiepiscopi Ebreundenis, Berengarii Episcopi Biderensis, & Richardi de Seais S. R. E. C. Vice-Cancellarii, ex pluribus Pontificum Receptis, Decretis Conciliorum, quæ emanarunt post editum volumen Decretalium antiquarum Gregorii IX. cuius Operis Glossator est Joannes Andreas Bononiensis. Appellatur Sextus, quia additus fuit quinque antiquioribus libris Decretalium Gregorii, licet ipse quoque dividatur in quinque libros continentes similiter titulos ex Decretalibus Gregorii desumptos, & capita.

Quarta pars corporis juris canonici sunt Clementinae & volumen Extravagantium. Primæ sunt Constitutiones Clementis V. editæ in Concilio Viennensi, quibus Glossas apposuit prædictus Joannes Andreas, ac similiter partitæ sunt in quinque libros continentes titulos ex Decretalibus Gregorii excerptos & capita.

Volumen Extravagantium subdividitur in duas partes, in quarum prima continentur Extravagantes Joannis XXII. quibus Glossas addidit Zenzelinus de Gallanis. In altera autem sunt Extravagantes diversorum Pontificum post Sextum emanatæ, quibus Glossas adjuvare Joannes Monachus, Guillelmus de Monte Laudano, & Joannes Franciscus de Pavinis.

Istæ sunt partes ex Pontificia autoritate receptæ quæ componunt corpus juris. Constitutiones alia Conciliorum, & Summorum Pontificum emanatæ post illarum omnium compilationem, vim etiam Canonum habent, & dici possunt Extravagantes; quia quodammodo vagantur extra corpus juris canonici, nec adhuc nisi privata autoritate in unum compilatæ, & hujuscemodi Extravagantes vocantur ab aliquibus Jus Canonium novissimum, de quo infra.

Totum corpus hoc juris canonici componitur partim ex sacrarum Literarum præceptis, partim ex Conciliorum & Summorum Pontificum Constitutionibus, partim ex SS. Patrum sententiis, partim ex aliquibus statutis juris civilis, cum hæc tamen differentia, quod præcepta sacrarum Literarum, Decreta Conciliorum quæ approbata sunt, Constitutiones summorum Pontificum, habeant per se vim legis Ecclesiasticæ. Et talem vim acquirunt SS. Patrum sententiæ, quæ translatae sunt in Decretalium volumina & a Summo Pontifice approbatæ, quod tamen illis non competit nisi qua-

tenus mediante translatione & approbatione Pontificæ eas suas facit. Statuta vero legum civilium secundum se licet obligent, ac observentur etiam in foro Ecclesiastico supposito quod neque canonicis Decretis, neque bonis moribus advenierit ex cap. 1. de novi operis mutatione juncto cap. 1. & 5. aliusque distin. 10. tamen vim non habent ea nominis Ecclesiastici nisi prout in aliquam Constitutionem Ecclesiasticam translatae sunt & assumptæ a Summo Pontifice tamquam sua juxta illud Justiniani in l. 1. cap. de veteri jure civil. cum consolat cap. 22. si Apostolicae 22. de prebenda in 6.

Circa vero Decreta Conciliorum distinguendum est inter Decreta Conciliorum Generalium quæ, si Concilium a Summo Pontifice approbatum sit, habent per se vim canonis universalis, sive inclusa sint in corpore juris sive non, & Decreta Conciliorum particularium, quæ cum secundum se sint canones particulares, eam tantum obligant Diocesam seu Provinciam pro qua particulare Concilium congregatum fuit, nisi tamen a Summo Pontifice assumpta sint, & facta tanquam sua. ut sua illa fecit, quæ inserta sunt in libris Decretalium juxta illud essatum: *Omnia nostra facimus quibus auctoritatem nostram impartimus.* Et ratio est, quia vis & extensio legis dependet a vi & extensione jurisdictionis, cum ex terra territorium iudicium impuise procedere nequit, nisi ab eo qui jurisdictionem habet universalem per totam Ecclesiam, cuiusmodi sunt Concilium Generale & summus Pontifex.

Jus novum sua signa habet quibus citari solet. Hinc ad tales citationes dignoscendas ista advertenda sunt, idest quoties in libro qui legitur, inventantur hæc signa can. vel 6. dist. tali puta 3. adenda est pars 1. distinctiones. Si reperiantur can. vel cap. 12. caul. 3. tunc adenda est secunda pars eiusdem Gratiani quæ causas triginta sex complectitur. Et si reperiantur dist. de penitentia trigesima causa adenda, ubi habentur distinctiones 7. de Penitentia. Si inveniantur can. vel cap. dist. de consecrat. consulenda est pars tertia Gratiani, in qua sunt quinque distinctiones de consecratione.

Quando autem inveniantur hæc signa can. vel cap. de tali materia v. g. de feris, & de cetero adenda sunt Decretales quæ continent quique libros, & liber quilibet certos titulos, & quilibet titulus certa capita.

Quoties vero inveniantur hæc signa, nempe can. vel cap. ex gr. de feris, & insuper hæc nota in 6. aut in 7. recurrendum est ad Sextum Decretalium, qui Sextus vocatur, quia additus quinque libris Decretalium.

Si reperiantur hæc signa, vid. cap. vel can. D 2

cum addito *Clementi*, tunc consulendæ sunt *Clementinæ*.

Si autem hæc signa occurrant v. gr. *can. vel cap. de tali materia, puta de Feriis*, cum addito *Extravag. 22. tunc adendum Extravagantes Joannis XXII.*, si vero additum dicat *Extrav. commun.* tunc recurrendum ad *Extravagantes communes*.

Et ut facilius inveniantur citationes librorum juris canonici, recurrendum est ad indicem qui positus est in fine cujusque libri, ubi habentur primæ voces canonis, idest voces quibus canon incipit, cum additione distinctionis canonis, & capituli & numeri pagine, in quo canon habetur v. gr. *can. Presbyter*, ad indicem libri canonici, & quære verbum *Presbyter*; & si citet eum alio addito, quæratur hoc vocabulum in indice, donec illud invenias cum tali addito v. gr. dicit scripto *affertur canonem hoc habetur can. Presbyter 2. dist. 91. & extra cap. dolentes 9. de celebr. Missæ*; & si error causa Typographi esset in pagina, recurre ad 2. dist. *Grariani*, & can. 91. & sic in aliis quibus habent titulos, quæratur titulus de tali materia; & sic in casu erroris in citatione pagine invenies quod quæris; & ut facilius compareretur invenienti in indice canones vel capita, opus est se exercere in tali indice in exquirendis canonibus, vel capitibus, quæ in indice citantur.

§. II.

De Jure canonico novissimo Et quomodo citetur.

Præter jus novum habetur insuper Jus canonicum novissimum, & est illud quod coalescit ex variis legibus Ecclesiasticis quæ institutæ sunt a tempore Joannis XXII. a quo facta fuit collectio *Extravagantium*. Hujusmodi autem leges continentur vel in Conciliis, in quibus statutæ fuere, nempe in Basilienfe, Constantiense, Florentino & Tridentino, vel in Bullario in quo exponuntur Constitutiones omnes summorum Pontificum. Jus vero novissimum non aliter citari solet quam citentur Concilia vel Bullæ Pontificum. Hinc quando citantur Concilia, hæc quærenda sunt in Summa Conciliorum; & cum citatur aliqua Constitutio Summi Pontificis, in la. Constitutio quærenda est in Bullario.

§. III.

De Jure non scripto, seu de consuetudinibus.

Jus non scriptum, seu consuetudo est jus quoddam moribus seu ex longo, & communi uti sere communi uti institutum, quod pro lege suscipitur. Magna est vis consuetudinis in Ec-

clesia, si laudabilis sit, idest non opponatur juri naturali vel divino, & rationabilis causa introducta; longo usu, Pastorum Ecclesie consensu, vel saltem his scientibus invaluit, ut ipsam a canonum observantia excuset, cum ipsis deroget. Maxima vis consuetudinis cernitur in ritibus, hoc est in ratione precum publicarum, in administratione Sacramentorum, observantia feriarum, jejuniorum, &c. Cum enim Christiana Religio de interioribus actibus mentis humane sollicita sit, in exterioribus Christianorum semper libertas fuit, tutissima enim est, ut suam unaqueque Ecclesia morem sequatur, nisi quid habeat quod universalis Ecclesie doctrinæ repugnet; & constanti perseverantia ac studio Ecclesie Gallicanæ antiquas suas laudabiles consuetudines servandi est illud, quod vocatur libertas Ecclesie Gallicanæ.

§. IV.

De malo utendi jure canonico in resolvendis casibus consuetudinæ.

Jus Canonicum cum coalescat ex variis Scripturæ textibus, ex variis Sanctorum Patrum sententiis, & ex variis Conciliorum canonicis, ac summorum Pontificum decretis; hinc totum suum robur mutuatur ex locis, quibus constituitur. Quare qui uti velit jure canonico ad casuum moralium decisionem, attendat quid excipiat ex jure canonico, videlicet num textum Scripturæ aut Patrum auctoritatem, aut canones Conciliorum, aut decreta summorum Pontificum. Si sumat ex jure canonico Scripturas, eas servet regulas, quas initio statuimus de locis moralibus agendo servandas esse circa Scripturas. Si Canones extrahat, leges observet quas ibi pariter circa Concilia vitum est servandas præscribere. Et sic dicto circa auctoritatem alicujus Patris vel Decretum Pontificis in quolibet ex his a jure canonico mutuando.

De Jure civili.

§. V.

Quid sit Jus civile.

JUS civile est collectio legum earum, quibus diriguntur homines in Reipublicæ bonum. Et tot sunt genera juris civilis quot sunt Reipublicarum conditiones; sed Jus Romanum longe cæteris præfertur; idcirco de hoc solo hic agitur. Jus civile seu Romanum duplex est, antiquum & novum. Jus civile Romanum antiquum est illud quod constat ex Codice Hermogeniano, Gregoriano & Theodosiano. Jus civile novum illud est, quod constat

stat ex his libris qui in Scholis explicari solent, & integrum corpus Juris civilis continent.

Corpus autem Juris civilis sic ordinatur. I. Occurrunt quatuor libri Institutionum; quilibet horum suos habet titulos, & quilibet titulus suos paragraphos. II. Occurrunt Pandectæ seu libri quinquaginta Digestorum, in quibus collecta sunt iussa Imperatoris Justiniani 534. judicis sui decisiones celebriorum veterum Jurisconsultorum super totidem occurrentes questionibus in lege civili, quibus Imperator vim legis dedit. Vulgarum fuit hoc opus sub nomine Digesti, idest recto ordine dispositum. Constituit primam partem legis Romanæ; & est primum volumen corporis juris civilis. Translatum fuit in Græcum sub eodem Imperatore, & Græco nomine vocatur *Pandectæ*. Citari solet duplici ff. ratione nominis græci *Pandectæ* quod tali figura abbreviatur = quod Latini ex errore acceperunt pro duplici ff. III. Occurrunt duodecim libri Codicis, quilibet quorum habet suos titulos, & quilibet titulus suas leges. IV. Occurrunt Novellæ, idest novæ leges diversorum. V. Feudorum Constitutiones. VI. Extravagantes.

§. VI.

De modo, quo citari solet jus civile.

Ut sciat quomodo citari solet Jus civile, operæ pretium est notas librorum indicare, quæ sunt hujusmodi, idest ita libri Signantur.

- I. Denotat Institutiones seu librum Institutionum.
- C. Codicem.
- N. Novellas.
- E. Editæ Justiniani Imperatoris.
- D. J. Novellas Justiniani.

- C. T. Constitutiones Tiberii.
- C. J. Constitutiones Justiniani Justiniani.
- L. Leonis Novellas.
- C. I. Constitutiones Imperiales.
- F. Feudorum Consuetudines.
- Ex. Extravagantes.

Et ut in praxi res melius deprehendantur, hic exponuntur modi quibus varii libri Juris civilis citantur. Invenies v. g. Instit. libr. 3. t. 16. §. 2. *de verb. oblig.* hic est sensus citationis: Institutionum libro tertio titulo decimo sexto paragrapho secundo de verborum obligationibus; & sic aliæ citationes sequentes intelligendæ sunt, sicuti hic infra explicantur, ut l. 42. ff. *de verb. oblig.* idest *Legæ quadragesima secunda Digestorum seu Pandectarum tit. de verborum obligationibus; idcirco quærendum est in quo libro sit hic titulus: lib. 4. de oblig. & act.* idest *legæ quarta c. idest Codicis de obligationibus & actionibus; & hic pariter quærendus est liber in quo sit ille titulus. Nov. 7. c. §. 2. idest *Novella septima capite tertio paragrapho secundo, §. fin. & in tit. in quib. mod. feud. amitt.* idest *paragrapho finali, & titulo in quibus modis feudum amittitur.* Sed pro faciliiori noticia ut hæc inveniantur, sicuti diximus, in voluminibus juris canonici, in libris pariter juris civilis habetur index alphabeticus primæ vocis conjugate leges, quæ vel in Digestis, vel in Codice, vel in aliis libris reperitur; & non lecus ac in indice voluminum juris canonici, in codice quoque juris civilis designantur liber, titulus, pagina, in qua reperitur canon vel capitulum legis, cuius citatur initium. Ideo volens sibi comparare expeditam facilitatem invenendi juris civilis citationes, legat indicem, & in quærendis illis legibus se exercent.*